

СВЕТ
СРПСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
(XII–XVII ВЕК)

THE WORLD OF SERBIAN MANUSCRIPTS
(12TH–17TH CENTURIES)

THE WORLD OF
SERBIAN MANUSCRIPTS
(12TH–17TH CENTURIES)

BELGRADE 2016

СВЕТ
СРПСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
(XII–XVII ВЕК)

БЕОГРАД 2016

Том 1
27. 57.
1. 88.
Друштво

1969, 165–188; *Роман о Троји, Роман о Александру Великом*, прир. Р. Маринковић, Београд 1984; (ε редакција): *Животът на Александър цар на Македонците: От неизвестен византийски автор*, прев. от старогръчки Н. Генова, София 1991.

М. П. Живковић (Филолошки факултет
Универзитет у Београду)

44. СОФИЈСКА ИЛУСТРОВАНА АЛЕКСАНДРИДА

друга четвртина XV века
Софија, Народна библиотека
Кирил и Методиј, бр. 771 (381)
папир, 273 л., 210 × 140 mm

Зборник се састоји од два дела – у првом се налазе *Српска Александрида*, *Прича о Индијском царству*, *чланци богословске садржине*, изреке и текстови о гатању и врачању, а у другом *Роман о Троји*. Рукописи су настали независно један од другог, а касније су спојени у целину. На основу језичких особина изводи се закључак да је најстарији слој споменика настао у српској књижевној средини. Богато је илустрован. *Због графичког изгледа и стања текста ово је један од најстаријих и најважнијих преписа Српске Александриде*.

Старији, српски део рукописа (XV век) није сачуван у целини. Њему припада 220 листова, на којима су радила двојица писара. И један и други користе полууставно писмо са акцен-тима, спиритусима и скраћеницама. Оба писара пишу српским једнојеровим правописом. Књига је у XVII или XVIII веку допуњена новим листовима на бугарској територији. Радила Маринковић у својој анализи рукописног наслеђа *Српске Александриде* овом препису даје истакнуто место. Сматра га особеним јер поседује делове који припадају различитим групама рукописа *Српске Александриде*. Будући да има особине сличне млађим преписима, у којима се званични српскословенски језички израз губи и отвара се простор народном, говорном језику, *Софијска илустро-*

вана Александрида сведочи о томе да је „по-млађивање“ српске редакције *Романа о Александру* почело већ у XV веку, али том процесу нису подлегли сви делови текста из софијског кодекса. О посебности рукописа говори и чињеница да је он истовремено део српске и бугарске књижевне баштине, што истиче наднационалну природу средњовековне књижевности.

У софијском рукопису сачувано је тринаест илустрација епизода из *Српске Александриде*. Истраживачи претпостављају да их је првобитно несумњиво било више – ваља напоменути и да су приликом различитих „реставрација“ рукописа на појединим местима нешто изведени цртежи сцена или других детаља из романа. Данас у рукопису постоје следеће сцене: Рођење Александра Великог (10^v), Александар постаје самодржац (23), Бој код Атине (37^v), Александар прима Даријево претеће писмо (52), Лекар Филип лечи болесног Александра (63), Александрова гозба (63^v), Бој са Индијцима (127^v–128), Двобој Александра и индијског цара Пора (135), Оплакивање Пора (135^v), Александрово последње обраћање (Оплакивање Александра) (191), Пренос Александровог тела у Александрију (191^v), Роксандино самоубиство, Дучипал убија Вринонуша (192), Гроб Александров и Роксандин у Александрији (192^v).

Осим фигуралних минијатура, у оригинални сликани украс текста *Српске Александриде* спадају и пет декоративних наслова и иницијали. Иницијали се могу поделити на увећана слова и „праве иницијале“. Прави иницијали, засновани на флоралној орнаментици, веома су вешто изведени. Истог су типа и иницијали у другим списима уз текст *Александриде*, али су по детаљима унеколико различити.

По стилским одликама фигуралне минијатуре софијске *Александриде* представљају занимљива, али не и нарочито репрезентативна и успешна остварења. У погледу цртежа оне су донекле сродне минијатурном украсу најстаријег

67. Бој са Индијцима, *Софијска илустрирана Александрида*, Софија, Народна библиотека Кирил и Методиј, бр. 771 (381), л. 127^v

68. Александар постаје самодржац, *Софијска илустрирана Александрида*, Софија, Народна библиотека Кирил и Методиј, бр. 771 (381), л. 23

познатог илустрованог рукописа *Српске Александриде* (вероватно крај XIV века), оног из бивше Народне библиотеке у Београду, уништеног у бомбардовању 6. априла 1941. Као и сликар тих старијих минијатура, илуминатор софијског примерка за собом је оставио минијатурне слике што прилично одступају од „класичног“ канона византијске уметности. Истина, његове композиције на моменте одликују допадљивост и убедљивост, а фигуре показују извесну достојанственост (нпр. Бој са Индијцима, Двобој Александра и индијског цара Пора), али су у приличној мери лишене волуминозности. С друге стране, бољој оцени мајсторовог умећа доприносе колористич-

ке вредности минијатура, остварене веома вештим тонским слагањем боја.

Са иконографског становишта посматрано, минијатуре *Софијске Александриде* показују изванредно богатство. Нажалост, иконографске особености илуминације о којој је реч нису у довољној мери истражене, нити су систематски поређене са илуминацијом византијских и западноевропских рукописа *Романа о Александру*. Ипак, и на основу резултата досадашњих проучавања могу се саопштити неки поуздани закључци о њиховој иконографији. Извесно је, најпре, да је, као и за сликани украс старијег, београдског рукописа, за

наративне илустрације *Софијске Александриде* тешко пронаћи одговарајуће упоредне примере и у Византији и на Западу.

Поређење с минијатурама *Београдске Александриде* не може, колико је засад установљено, резултирати изричитим закључцима о могућим везама двају српских уметничких споменика. Сигурно је, међутим, како су то истраживачи већ запазили, да је реч о прилично различитим сликарским поступцима. Док је у београдском рукопису највише простора припало стојећим фигурама јунака романа, а наративним епизодама само неколико илустрација, илуминатор софијског кодекса потрудио се да радњу романа прикаже у што више минијатурних сцена. Поред тога, орнаментални украс који је у *Београдској Александриди* заступљен са чак шест минијатура на целим странама, у софијском рукопису сведен је готово искључиво на иницијале.

Ипак, два српска илустрована рукописа *Александриде* међусобно приближавају неке несумњиве иконографске сличности. Тако је приметно да су у софијском рукопису на више места приказани стварни елементи позновизантијског дворског костима. Поуздано се препознаје *лампаца* – дворска хаљина с рукавима који слободно падају са рамена – приказана на коњаничким фигурама Александра и његових ратника у оквиру представе Боја са Индијцима. На тој минијатури, као и на неколико других сцена (Бој код Атине, Александар прима Даријево писмо, Александрова гозба), приказана је и *необична висока капа*, донекле слична оној на Александровим представама у *Београдској Александриди*. Детаљ о којем је реч, по свему судећи, одговара облику једне од позновизантијских дворских капа. Но, и поред поменутих детаља, утисак о илуминаторовој импровизацији приликом „костимирања“ протагониста романа ипак превлађује. Он се нарочито намеће када се посебна пажња усмери на представу чаробњака Нехтенава у сцени Александровог рођења, потом

на царицу Клитемнестру и жене приказане у Оплакивању Пору или на Александрову мајку Олимпијаду и супругу Роксанду у сцени његовог последњег обраћања на самртном одру.

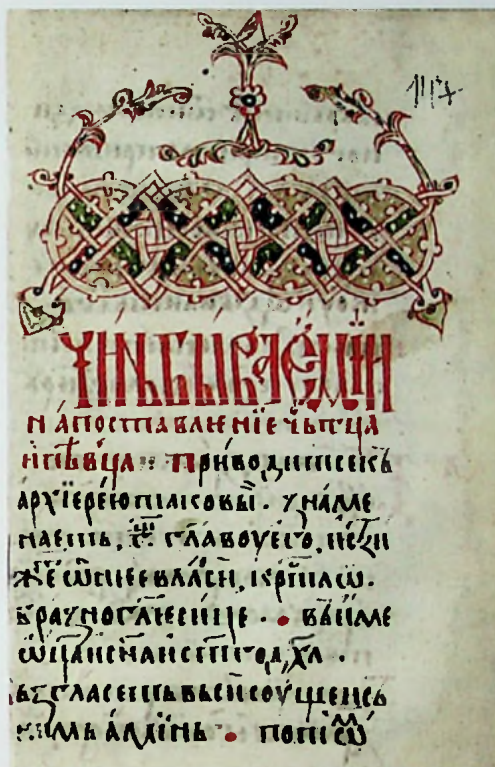
Појава фантастичних елемената костима, међутим, нипошто не значи да се илуминатор *Софијске Александриде* није ослањао на текст романа. Сасвим супротно томе, очигледна је његова „веристичка“ тежња да узбудљиве епизоде из *Српске Александриде*, често богате необичним и „егзотичним“ детаљима, прикаже што је могуће прецизније. Каткад је то, у складу са својим скромним сликарским могућностима, учинно веома невешто, о чему сведоче карикатуралне представе индијских борбених слонова, од којих је један приказан како, престрашен од Александрове војске, бежи с бојишта, што је у тексту изричито наглашено. Приказ Александровог и Поровог двобоја у том смислу има посебан значај. Иако је на претходној минијатури, која илуструје епизоду из исте битке, приказан с поменутом дворском капом, Александар је у сцени двобоја представљен у *витешком оклопу*, као и његов противник. Уз то су, сагласно тексту, на тау наликана полоњена копља и „пернати буздовани“, а приказано је и како Александар коњ Дучипал (насликан с волујском главом) уједа Поровог коња. Од иконографских особености које су засноване на тексту романа ваља поменути и поједине драматичне и прилично бруталне призоре, попут Роксантиног набијања на нож у сцени самоубиства или смрти Александровог тровача Врионуша, коме је Дучипал одгризао главу. Коначно, у примере илуминаторове доследности у прецизном илустровању текста спада и представа Гроба Александровог и Роксантиног у Александрији. Како је у науци већ примећено, то гробно обележје приказано је у *виду стуба*, то јест управо онако како је и описано у тексту. По томе се приказ разликује од одговарајуће минијатуре у *Београдској Александриди*, где је реч *сџуб* схваћена у алтернативном значењу, па је на л. 82 наликана *грађевина с кулом звоником*.

Сликани украс Романа о Троји своди се на свега три цртана призора: Двобој Парижа и Штита витеза (224^v), Двобој Анцилеша и Телемпона (243) и Двобој Анцилеша и Цилуша (243^v). Реч је о остварењима цртача сасвим скромних могућности, услед чега је тешко доносити поузданије судове о стилској провенијенцији минијатура. Због тога се закључци појединих истраживача о њиховим готичким обележјима морају подвргнути темељнијој провери. У том смислу, вреди приметити да су на последњој поменутој сцени насликани, истина невешто, шлем и оклоп типични за (позно)византијске представе ратника.

Ову рукописну књигу софијска Народна библиотека добила је из Цариграда (данас Димитровград у Србији), од Н. Христова.

Лит.: Б. Цонев, *Опис на славјанските рѣкописи в Софијската Народна библиотека II*, Софија 1923, 432–437; А. Grabar, *Le roman d'Alexandre illustré de la bibliothèque de Sofia*, у: *Исти, Recherches sur les influences orientales dans l'art balkanique*, Paris 1928, 133–188; Р. Маринковић, *Српска Александрида. Историја основног њекса*, Београд 1969, 299–328; А. Божков, *Българската историческата живопис*, Софија 1972, 129–136; Максимовић, *Српске средњовековне минијатури*, 75–76, 131–132; *Софијска илустрирана Александрида. Фонолошко издање*, ур. П. Караангов, М. Милутиновић, Београд 1987; D. J. A. Ross, *Alexander Historiatus. A Guide to medieval illustrated Alexander Literature*, Frankfurt 1988², 45 (по. 72); S. Curčić, *Alexander's Tomb: A Column or a Tower? A Fourteenth-Century Case of Verbal Confusion and Visual Interpretation*, у: *To Ellenikion. Studies in Honor of Speros Vryonis, Jr. II*, New York 1993, 25–48; *Исти, Survival of an Early Byzantine Monastic Concept and Its Meaning*, у: *ΣΟΦΙΑ. Зборник статей в по искусству Византији и Древней Руси в честь А. И. Комеча*, Москва 2006, 510; М. Живковић, *О византијском њореклу фигуралних минијатура Београдске Александриде*, *Зорграф* 37 (2013) 169–192; *Исти, Орнаментни Београдске Александриде*, *Саопштења* 47 (2015) 23–41.

М. П. Живковић
(Византолошки институт САНУ) и
М. П. Живковић (Филолошки факултет
Универзитета у Београду)

69. Служабник, манастир Дечани, бр. 131, л. 147

45. СЛУЖАБНИК

1453. година
манастир Дечани, бр. 131
папир, 198 л., 198 × 140 mm

Рукопис који, поред литургија светог Јована Златоустог и светог Василија Великог, садржи и тредничке чинове и молитве исписао је калиграфским полууставом монах Никандар 1453. године у Лесковцу, у храму Успења Пресвете Богородице. Украшен је преплетно-флоралним заставицама (л. 17, 50, 125 и 147) и издуженим црвеним иницијалима с декоративним границима.

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд
091(=163.41)(083.824)

СВЕТ српске рукописне књиге : (XII-XVII век) / [Зоран Ракић ... [и др.] ; преводиоци на енглески језик Марина Адамовић ... [и др.]]. - Београд : САНУ, 2016 (Београд : Планета принт). - 455 стр. : илустр. ; 24 см. - (Галерија Српске академије наука и уметности = Gallery of the Serbian Academy of Sciences and Arts ; 137)

На спор. насл. стр.: The World of Serbian Manuscripts. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Тираж 1.000. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-7025-695-8

а) Српски рукописи - 12в-17в - Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 225232908